

Prenovljene in dopolnjene zbirke o platnarstvu ter barvarstvu, malem kruhku in umetnem cvetju v Loškem muzeju

V Loškem muzeju smo si že leta 1997 zadali nalogo, da prenovimo tiste etnološke zbirke, ki predstavljajo stare loške obrti. Ta prenova je pomenila ponovno ovrednotenje do tedaj zbranega gradiva, dopolnitev le-tega ter novo postavitve, ki naj to staro obrtno dejavnost obiskovalcu približa na muzealsko sodoben, čimbolj nazoren in všečen način. V letih 1997–1998 smo tako občinstvu že predstavili prenovljeno klobučarsko, glavnikarsko, sitarsko in klekljarsko zbirko, o čemer smo v Loških razgledih (št. 44, 45) že sproti poročali. Preostala nam je še prenova platnarske in barvarske, ki smo ju zaključili leta 1999, in nazadnje še zbirki o malem kruhku in umetnem cvetju, ki smo ju končali v naslednjem letu. Ker zadnjih četvero loških obrti ter njihova nova postavitve v Loških razgledih še niso bile opisane, naj jih na tem mestu na kratko predstavimo.

*Zbirka Platnarstvo
v Loškem muzeju
(Foto Tomaž Lunder)*

Lan je zelo stara kulturna rastlina, ki so jo ljudje že od nekdaj sejali predvsem za pridobivanje preje za platno, iz semena pa so stiskali tudi olje. Na Loškem je laneno predivo v pisanih virih prvič omenjeno v urbarjih iz 12. stoletja. V 18. stoletju je bilo freisinško loško gospostvo središče kranjskega *platnarstva*, ki je bilo tedaj pomembno tudi v evropskem merilu. Sredi tega stoletja je bilo v Škofji Loki 21 tkalcev, povezanih v ceh, na podeželju pa je tedaj tkalo kar 374 oseb, predvsem revnih kajzarjev in gostačev. Loško platno je bilo v glavnem srednje in slabše kakovosti, uporabljali so ga predvsem za posteljnino, brisače, vreče in za ladijska jadra. V desetletju 1712–1722 so iz loškega gospostva odpravili 4125 tovorov platna, s skupno težo 693 ton, kar je pomenilo 37,7 % tedanje trgovine s platnom v celotni deželi Kranjski. Izvažali so ga v Nemčijo, Furlanijo, v Trst ter na Reko, od koder so ga pošiljali naprej v beneško Istro, Dalmacijo, Dubrovnik, pa v Benetke, italijanski pokrajini Romanjo in Apulijo ter v Neapelj in na Sicilijo.

V drugi polovici 19. stoletja je začela nekdanj cvetoča platnarska obrt počasi propadati. Vzrokov za to je bilo več. Leta 1858 so ukinili zaščitni zakon, ki je dotlej varoval domače tkalce pred tujo konkurenco. Na trgu se je začelo vse bolj uveljavljati industrijsko izdelano bombažno blago, ki je vse bolj izpodrivalo domače laneno platno. Uvoz bombažnih izdelkov pa je še pospešila izgradnja železnice v tem času (gorenjsko železnico so zgradili leta 1870). Upadati je začelo tudi povpraševanje po laneni jadrovini, saj so jadrnice začeli na morju vse bolj izpodrivati parniki. V času prve svetovne vojne (1914–1918) je laneno platno zaradi pomanjkanja industrijskega blaga za krajši čas sicer spet postalo iskano, vendar so že nekaj let po njej začeli setev lanu dokončno opuščati. K temu je svoje prispevala tudi nova predilnica na Trati pri Škofji Loki, ki je pričela obratovati leta 1934.

Na Loškem pa niso platna samo tkali, temveč so ga tudi barvali. V pisnih virih se *barvarska obrt* prvič omenja leta 1673, ko so »firbarji« iz Škofje Loke, skupaj s Tržičani in Radovljičani, pristopili k podružnici ljubljanskega barvarskega ceha v Kranju.

Zbirka Barvarstvo
(Foto Tomaž Lunder)

*Zbirka Mali kruhek
(Foto Tomaž Lunder)*

Z barvanjem kot domačo obrtjo so se na podeželju ukvarjali tudi kmetje, ki niso bili vključeni v celovsko organizacijo. Na Loškem je bilo v 18. in 19. stoletju največ barvarskih delavnic v Škofji Loki (leta 1752 pet, leta 1840 pa šest), posamične pa so delovale še v Žireh, Gorenji vasi v Poljanski dolini ter v Železnikih in Selcih v Selški dolini. Loški barvarji so svoje znanje izpopolnjevali na Češkem, Moravskem, v Nemčiji in Avstriji. Z nazadovanjem domačega platnarstva od srede 19. stoletja dalje pa je začela svoj pomen vse bolj izgubljati tudi barvarska obrt. Zadnja »firbarja« sta prenehala s svojo obrtjo pred letom 1914.

Platnarstvo in barvarstvo sem muzealsko predstavila na podoben način kot že prej prenovljene obrti. Tako se obiskovalec ob ogledu lahko seznani z zgodovino obeh obrtnih dejavnosti na Loškem, s posameznimi fazami delovnega postopka, ko iz surovine počasi nastaja končni izdelek, ter na koncu z njegovo prodajo. Vsaka delovna faza je oštevilčena, tako da obiskovalec lažje sledi poteku dela, obrazložena je tudi s kratkim komentarjem in ponazorjena z delovnim orodjem in polizdelkom, ki je ob tem nastal. Ta način predstavitve lahko zadovolji, tako upamo, vsakega obiskovalca. Osnovno informacijo lahko vsakdo dobi že zgolj z ogledom razstavljenega arhivskega gradiva, slik, fotografij in predmetov, če pa bo prebral še besedila ter podpise k razstavljenim eksponatom, bo informacija zares celovita. Ker sta obe obrti zaradi prostorske stiske predstavljeni v enem prostoru, smo jih vidno ločili tako, da ima vsaka zbirka svojo barvo: platnarska svetlozeleno barvo lanenega stebela, barvarska pa modro – indigo, ki so jo »firbarji« pri svojem delu najpogosteje uporabljali. Zaradi pomanjkanja prostora smo posamezna besedila in fotografije natisnili tudi na platno, napeto na dveh panojih, ki prekrivata okni, tako da ju od zunaj osvetljuje dnevna svetloba.

Mali kruhek izdelujejo na Loškem še danes na dva načina: odtiskujejo ga v posebej za to izrezljane lesene modele ali pa ga oblikujejo in krasijo kar ročno. V Škofji Loki, Stari Loki in pri Sv. Duhu so delali kruhek samo z modeli, medtem ko so ga

v Selški dolini, zlasti v Železnikih in Dražgošah, delno pa tudi v Poljanski dolini izdelovali na oba načina. Ročno izdelan mali kruhek se danes najpogosteje imenuje »dražgoški kruhek«. S peko kruhkov, oblikovanih z modeli, so se na Loškem prve začele ukvarjati nune klarise iz škofjeloškega samostana že vsaj v začetku 18. stoletja, po letu 1782 pa so to delo nadaljevale uršulinke. Ločani so te kruhke zato imenovali kar »nunski lect«. Ob koncu tega stoletja pa se je peka malega kruhka kot domača obrt razširila tudi med drugim prebivalstvom. To se je najverjetneje zgodilo s posredovanjem redovnic, ki so učile kuhati mnoga mlada dekleta. V 19. stoletju je ta obrt doživela svoj razcvet, nato pa je zanimanje zanjo začelo vedno bolj upadati. Modele za mali kruhek so iz češpljevega ali hruškovega lesa rezljali razni samouki. Mali kruhek so ljudje pekli predvsem ob cerkvenih praznikih, ob semanjih dneh, žegnanjih in godovih. Primeren je bil tudi kot svatovsko darilo, kot dar med mladimi zaljubljenici ali kot sladica za otroke.

Nune pa so bile tudi prve, ki so na Loškem izdelovale *umetno cvetje*, in to že vsaj v začetku 18. stoletja. Z njim so krasile cerkvene podobe, relikvije, voščene kipce Jezusa, Marije in raznih svetnikov, votivne podobe in drugo. Pri tem delu so poleg papirja uporabljale tudi blago, vosek, kovinske lističe in žičke, steklene kroglice in redkeje peresa. Med drugim prebivalstvom je izdelovanje umetnih rož zaživelo šele pozneje. Tako sta v Škofji Loki v virih šele po letu 1840 med obrtniki omenjeni tudi dve cvetličarki, ki sta izdelovali umetne rože iz raznih materialov. Delali pa so jih tudi ljudje sami in to največkrat iz krep papirja ter jih nato še povoskali, da so ostale dalj časa lepe. Za nekatere ženske je bila to prava domača obrt, s katero so si prislužile nekaj denarja ali živeža. Doma izdelano cvetje je ljudi nekdanj spremljalo skozi vse življenje, tako na primer ob prvem svetem obhajilu, sveti birmi ter ob poroki. Bele šopke iz umetnega cvetja so si na prsi pripenjali tudi svatje, z živobarvnimi pušeljčki so se ob vojaškem naboru prav radi krasili mladi fantje, žalni venci iz umetnega cvetja pa so ljudi spremljali tudi na njihovi zadnji poti. Kot zanimivost naj še omenim, da na Žirovskem in v Železnikih umetne rože tudi klekljajo.

*Zbirka Umetno cvetje
(Foto Tomaž Lunder)*

Tudi pri ogledu zbirk o malem kruhku in umetnem cvetju se obiskovalec lahko seznani z zgodovino obeh obrti, načinom izdelave in prodajo izdelkov, le da smo tokrat pri postavitvi poudarili izdelke same. Zato smo prostor zatemnili, v vitrinah pa osvetlili le predmete, ki s svojo lepoto govore sami zase. V zbirki o malem kruhku smo modelčke in medeno pecivo sistematično razdelili po zvrsteh: nunski lect, mali kruhek in dražgoški kruhek. Dopolnili pa smo jo tudi z novimi modeli za oblikovanje malega kruhka in z dražgoškim kruhkom, kakršne še danes izdelujejo na Loškem. Tudi zbirko o umetnem cvetju smo obogatili s klekljanim cvetjem ter poročnima šopkoma in žalnim vencem iz krep papirja. Ker sta obe obrti predstavljeni v istem prostoru, smo ju ločili tudi vidno: notranjost vitrin z malim kruhkom je medene barve, tiste z umetnim cvetjem pa so nebeško modre. Okno s pogledom v grajsko kapelo smo delno zastrli s fotografijo, na kateri so nune uršulinke. Nekatere med njimi imajo na glavi kronice iz umetnega cvetja, ki so jih nekdaj nosile ob slovestnosti večne zaobljube. Obrnjene proti vitrinam z malim kruhkom in umetnim cvetjem k vzdušju še dodajajo neki pridih preteklosti.

Ob koncu naj poudarimo, da so zbirke starih obrti v Loškem muzeju zaradi svojih eksponatov zares bogate, tako da si ob ogledu zlahka predstavljamo, kako je nekdaj potekalo delo posameznih obrtnikov. Zahvala za to gre mnogim prizadevnim članom Muzejskega društva v Škofji Loki, ki so že pred 60. leti začeli za muzej zbirati razne predmete, ki jih je pozneje moja predhodnica, muzejska svetovalka Meta Sterle, tudi raziskala, dopolnila in strokovno uredila. Meni pa je preostal izziv, da vse to bogato gradivo na novo vsebinsko ovrednotim in dopolnim ter na novo postavim na muzejsko sodoben način, ki bi čim bolj pritegnil sodobnega obiskovalca. Pri tem mi je bila v veliko pomoč tudi oblikovalka, dipl. ing. arhitekture Mojca Turk, ki se ji za sodelovanje iskreno zahvaljujem.